

**DİN EĞİTİMİNDE
MANEVİ BOYUT**

© Eserin Her Türü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN : 978-605-4036-67-7

Kitabın Adı

Din Eğitiminde Manevi Boyut

Yazarı

Hasan Meydan

Kapak & Sayfa Tasarımı

Nuray Yüksel

Baskı-Cilt

Pasifik Ofset

0212 412 17 00

Dem Yayınları Ensar Neşriyat Tic. A.Ş. Organizasyonudur.

1. Basım

Ekim 2015

İletişim

Oruç Reis Mah. Giyimkent Sitesi 12.Sok. No:40-42

Esenler / İSTANBUL

www.ensarneyriyat.com.tr e-mail: ensar@ensarneyriyat.com.tr

DİN EĞİTİMİNDE MANEVİ BOYUT

(İnsanın Manevi Potansiyeli, Maneviyatçılık
ve Din Eğitimi)

Yrd. Doç. Dr. Hasan MEYDAN

ÖZGEÇMİŞ

Yrd. Doç. Dr. Hasan Meydan,

1977’de Bartın’ın Kurucaşile ilçesinde doğdu. İlk ve ortaokulu Bartın ve Zonguldak’ta tamamladı. 2000 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde “Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Bağlamında Din Öğretimi” isimli teziyle yüksek lisansını; İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi isimli teziyle de Doktorasını tamamladı. 2000-2012 yılları arasında Türkiye’nin farklı bölgelerindeki lise, imam-hatip lisesi ve ortaokullarda öğretmenlik yaptı. 2012 yılından bu yana Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Görev yaptığı fakültede Felsefe ve Din Bilimleri Bölüm Başkanlığı ve Dekan Yardımcılığı görevlerini de yürütmektedir. Prof. Dr. Recep Kaymakcan ile birlikte kaleme aldığı Ahlak, Değerler ve Eğitimi isimli bir kitabı bulunan yazarın diğer çalışmalarından bir kısmı şunlardır: Meydan, H. (2014) Zeynizade Mehmet Hazık’ın Terbiye İsimli Eserinin “Ahlak Terbiyesi” Bölümünün Günümüz Türkçesine Aktarım ve Tetkiki, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVII (30), 2014/2, 203-228. Meydan H. (2014) Geleneği Bir “Yeni Adam” Eğitimsi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014 (2), 203-227. Meydan, H. (2013) Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 40, 219-250. Meydan H. Hasanov B. Dikmen F. (2015) Nasıl Bir Çocuk? (Zonguldak İlindeki Velilerin Çocuklarında Görmeyi İstedikleri Değerlerin Okul Türü Değişkenine Göre Analizi), Değerler Eğitimi Dergisi, 13(29), 149-190.

Elektronik Posta: hasanmeydan77@gmail.com.tr

Yazışma Adresi: Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Merkez Kampüsü, İncivez / Zonguldak.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Maneviyat Kavramı	31
1.1.1. Anlamlandırma	42
1.1.2. İlişkisellik/Bağlılık	49
1.1.3. Bütünlük	52
1.1.4. Aşkın Tecrübe	57
1.1.5. Maddenin ve Görünenin Ötesine İlişkin Arayış	59
1.1.6. Farkındalık.....	63
1.2. Çocuk Maneviyatı	64
1.3. Manevi Zekâ	77

BÖLÜM 2: DİN VE MANEVİYAT

2.1. Maneviyatın Kökenine Dair	85
2.2. Dini ve Manevi Gelişim	89
2.3. Dini Tecrübe ve Maneviyat.....	96
2.3.1. İman ve Maneviyat	106
2.3.2. İbadetler ve Maneviyat	114
2.3.3. Dini Ahlak ve Maneviyat.....	13
2.4. Maneviyatın Dinsellik ve Sekülerliği.....	126

BÖLÜM 3: BATI DÜŞÜNCESİNDE MANEVİYAT VE EĞİTİMİ

3.1. Psikoloji Perspektifinden Maneviyat	139
3.2. Dini Maneviyatın İnsanlar Üzerindeki Etkisini Kaybetmesi.....	152
3.3. Dinin Manevi Etkisini Zayıflatan Faktörler	160
3.4. Maneviyata Farklı Yaklaşımlar: Seküler Maneviyat Arayışları.	166
3.5. Dini ve Seküler Maneviyat Arayışının Toplumsal Karşılığı	172
3.6. Yeni Çağ (New Age) Maneviyat Hareketi	178
3.7. Maneviyat Alanındaki Tartışmaların Eğitime Yansıması.....	184

BÖLÜM 4: İSLAM DÜŞÜNCESİNDE MANEVİYAT VE EĞİTİMİ

4.1. İslam'da Mana-Şekil Bütünlüğü	201
4.2. Din Eğitiminde Manevi Boyut İçin Eşsiz Bir Kaynak: İslam Tasavvufu	205
4.3. Tasavvuf Terbiyesi ve Temel Kavramlar	215
4.3.1. Tasavvuf Özelinde İslam Düşüncesinde Manevi Gelişim	218
4.3.2. Tasavvufta Manevi Eğitimin İlke ve Yöntemleri	229
4.3.2.1. Mücadele/Nefis Mücadelesi	230
4.3.2.2. Kalp ve Bedeni Kötülüklerden Arındırmak/Ahlaki Hijyen.....	236
4.3.2.3. İhsan Sırrını Aramak	240
4.3.2.4. İhlas	243
4.3.2.5. Havf ve Recâ/Denge Üzere Olmak.....	246
4.3.2.6. Allah'ı Anmak/Zikir.....	249
4.3.2.7. Sohbet.....	254
4.3.2.8. Rabıta	257
4.3.2.9. Hizmet.....	259

BÖLÜM 5: DİN EĞİTİMİNDE MANEVİ BOYUT

5.1. Eğitimde Maneviyatın Yeri ve Önemi	265
5.2. Din Eğitiminin Amacı ve Maneviyat.....	272
5.3. Din Eğitimi Uygulama Alanlarında Maneviyat	277
5.4. Din Öğretiminde Yaklaşımlar ve Maneviyat	287

5.5. Din Eğitiminde Maneviyatı Güçlendiren Strateji ve Yöntemler	296
5.5.1. Anlamlı Öğrenmeyi / Hikmet Arayışını Ön Plana Çıkarmak .	296
5.5.2. Eğitim Süreçlerinde Dini Uygulamalara Yer Vermek.....	301
5.5.3. Dini Tecrübeyi Eğitim Ortamına Taşımak	305
5.5.4. Kalbe Hitap Etmek	307
5.5.5. Mitolojik Anlatılardan Yararlanmak	310
5.5.6. Şiir, Hikâye ve Mesellerden Yararlanmak	315
5.5.7. Model Olmak ve Manevi Yaşantısı İle Öne Çıkan Modeller Sunmak	317
5.5.8. Maneviyat Yüklü Zaman ve Mekânları Kullanmak	321
SONUÇ	325
KAYNAKÇA.....	333

ÖNSÖZ

Yaratılmışların en mükemmeli ve Yüce Allah'ın teveccühüne en fazla mazhar olan varlık olarak insan bedensel varlığının ötesine geçip aşkın olanı his ve tecrübe etme potansiyeline sahiptir. Bu his ve tecrübeler derinlemesine tefekkür, duygu dünyamız üzerine gözlem, dini ibadet ve sorumlulukların yerine getirilmesi esnasında yaşanan içsel tecrübeler, toplumsal yaşamda diğer insanlarla ilişkilerimizde ve yaratılmışların ahenk ve uyumundaki muhteşemliği fark etme yoluyla yaşanır. Bir bütün olarak insan maneviyatını oluşturan bu tecrübeler, bir yandan insanın elle tutulan ve gözle görünenin ardındaki gerçekliği fark edebilen diğer yandan da ruhsal dünyasını ve kişiliğini sağlıklı temeller üzerine kuran bir kemâlât yolcusu olmasının en önemli araçlarındandır.

İnsan, Yaratıcının, fitratına yerleştirmiş olduğu manevi potansiyelin peygamberler aracılığıyla gelen vahiyle buluşması sayesinde Yaratıcıyı tanır ve anlam dünyasını ona göre kurar. Tarihi açıdan insanın manevi gelişiminin en yaygın görünümü olan bu buluşmanın son birkaç yüzyılda daha zor gerçekleştiğine şahit oluyoruz. Modernizmle dinin bireysel ve toplumsal hayattaki etkisini zayıflatan faktörlerin güçlenmesi, post modernizm ile birlikte görecelilik ve bireyselleşmeye yapılan vurgu insanların geleneksel dini yapılar dışında manevi arayışlara yönelmesine neden olmuştur. Buna, dinlerin yorumlanış ve öğretilişinde doktrin temelli ve şekilci anlayışların öne çıkarılması da

eklenince insanların önemli bir kısmı ya şekilsel bir dini aidiyete yönelmiş ya da fitratındaki manevi potansiyeli tamamen farklı âlemlerde gerçekleştirmenin yollarını aramaya başlamıştır.

Bu çalışma insanın manevi potansiyelini, bu potansiyelin din dışı kanallarda gerçekleştirilmeye çalışılmasıyla oluşturulan maneviyatçılık olgusunu ve din eğitiminin insanın manevi potansiyelini geliştirmedeki rol ve sorumluluğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda öncelikle giriş bölümünde insan ve toplumun maneviyat ihtiyacı ve din eğitiminin bu bağlamdaki sorumluluğu ele alınarak problem ve amaç ortaya konmuştur. Birinci bölümde maneviyat kavramı ve bu kavramın içeriğinde yer alan anlamlandırma ve ilişkisellik gibi ikincil kavramlar ve din eğitiminde manevi boyut açısından günümüz literatüründe yer bulan iki önemli kavram olan çocuk maneviyatı ve manevi zekâ kavramları ele alındı. İkinci bölümde din-maneviyat ilişkisi ele alındı. Burada köken ve gelişim açıdan din ve maneviyatın yakınlığını; dini tecrübe, inanç, ibadet ve dini ahlakta maneviyatın yerini inceledikten sonra maneviyatın dinsellik ve sekülerliğine dair literatürdeki tartışmaları değerlendirdik.

Üçüncü bölümde batı düşüncesinde maneviyat ve eğitimini ele aldık. Burada, maneviyat üzerine çalışmaların yoğunlaştığı psikolojideki, davranışçılık ve işlevselcilikten hümanist psikolojiye doğru yaşanan dönüşüm ve Batıda son üç yüzyılda ortaya çıkan çeşitli düşünce paradigmaları ve bunların dini maneviyatın insanlar üzerindeki etkisini kaybetmesine ve din eğitimi alanına etkilerini incelemeye çalıştık. Devamında Batıda seküler maneviyat arayışlarının toplumsal karşılığı ve özellikle de Yeni Çağ (New Age) oluşumu içerik ve etkinlik bağlamında ele alınmıştır. Dördüncü bölümde İslam düşüncesinde mana şekil bütünlüğü ve İslam eğitim geleneğinin manevi ayağını temsil eden tasavvufta insanın manevi gelişimi ve bu gelişimi sağlamaya yönelik tasavvufi yöntem ve stratejileri günümüz eğitim düşüncesi açısından ifade ettikleri anlamlar bağlamında incelenmeye çalıştık.

Çalışmanın son bölümünde eğitimin uzak amaç ve yöntemlerini belirlemede manevi değerlerin önemi üzerine bir girişin ardından din

eğitiminin amaçları bağlamında maneviyat olgusu incelenmiştir. Burada insanı baş gözü ile birlikte kalp gözü ile de görebilen bir kıvama getirmeyi amaç edinen bir disiplin olarak din eğitiminin maneviyat özlemi çeken günümüz insanına sunabileceği çok şeyin olduğunu göstermeye çalıştık. Din eğitiminin, dini, yorumlama ve insanlara sunma biçimi ile insanların manevi potansiyelini din ile buluşturmadaki sorumluluk ve imkanlarını incelemeye çalıştık. Bölümün devamında din eğitimi uygulama alanlarında manevi boyutu ön plana çıkartan bir din eğitiminin önemini ve din eğitiminde yaklaşımlar açısından maneviyatı ele aldık. Bölümün sonunda ise din eğitimi uygulamalarında manevi gelişimi sağlamaya yönelik yöntem ve stratejilere yer verilmiştir.

İlk başta bu çalışmanın bir kısmını tarafımıza TÜBİTAK tarafından tahsis edilen 2219 yurt dışı doktora sonrası araştırma bursu kapsamında gerçekleştirmeyi planlamıştık. Ancak kuruluş aşamasında olan bir fakültede çalışıyor olmanın getirdiği ilave sorumluluklar ve beklenmedik anda yaşadığımız bir sağlık sorunu nedeniyle bursu kullanıp çalışmanın yurt dışı ayağını gerçekleştirme imkânımız olmadı. Bununla birlikte çalışmamız henüz proje aşamasında iken projeyi okuyarak görüşleri ile katkıda bulunan ve üniversitesi tarafından şahsımıza “onursal araştırmacı” unvanı verilmesini sağlayarak kaynak temini konusunda destek olan “York Saint John” Üniversitesi Teoloji ve Eğitim Fakültesi Dekanı Din Eğitimi Uzmanı Prof. Dr. Julian Stern’e teşekkürü borç bilirim. Kendileri ile kitapta yer alan konuları zaman zaman müzakere etme fırsatını bana veren Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin değerli öğretim elemanları da teşekkürü hak etmektedirler.

Din eğitimi alanındaki akademik birikim ve bakış açımın oluşmasında ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında rehberliklerini hiçbir zaman esirgemeyen Prof. Dr. Recep Kaymakcan başta olmak üzere tüm hocalarıma ve çalışmanın basılması sürecinde ilgi ve emekleri ile katkıda bulunan Değerler Eğitimi Merkezinin kıymetli çalışanlarına teşekkür

ederim. Őüphesiz onların desteği olmaksızın bu kitabın hazırlanması mümkün olmazdı. Ayrıca yaklaşık iki yıllık yoğun bir çalışma sonucu ortaya çıkan bu eserin hazırlanma sürecinde baba ilgisi gibi eşsiz bir duygu ve tecrübeyi kitaplar ve bilgisayarla paylaşma fedakrlığını gösterip güler yüz ve tatlı dilleriyle bana hep destek olan sevgili oğlum Burak ve Hüseyin BarıŐ'a; yıllardır maddi manevi destekleriyle hep yanımda olan sevgili eŐim ve anne-babama, bana verdiği çalışma azmi ve takati için Rabbime sonsuz Őükranlarımı sunarım. Gayret bizden tevfik Rabbimizden...

Hasan MEYDAN

Aęustos 2015

Zonguldak

GİRİŞ

İnsan organik, bedensel bir varlıktır. Fakat o, aynı zamanda bu bedendeki sırrı, manayı arayan bir varlıktır. Bu özelliği onu “Allah’ı arayan varlık” kılmaktadır. İnsan bu arayıştan kaçmamaktadır. Onda organik bünyeyi aşan ve her şeyi, kendisini bile inceleme konusu, yani obje haline getiren; fakat kendisi obje haline getirilemeyen yan onun manevi yanıdır. Bu manevi yan organik bünyeye yön vererek, onu dizginleyerek güç kazanır. Organik güçlerin bir kısmını manevileştirerek, ideleştirerek varlığını ortaya koyar. Bu işlem olmaksızın insanın insanca ilerlemesi mümkün değildir. İnsan, gezip dolaşıp bedensel hazları tecrübe etmek yerine kendini ilme ve insanlığa adıyorsa; hatta manevi idealler uğruna organik varlığından geçebiliyorsa bu ondaki manevi bünyenin maddi bünyeye üstünlük kurması ile gerçekleşebilmektedir¹.

Maneviyat insan fıtratına yerleşik, geliştirilmeyi bekleyen bir yetenektir. Çocuğun doğumundan itibaren kendini göstermeye başlayan güvenlik ve sevilme ihtiyacı, bilişsel ve psikomotor yeteneklerinin gelişimine bağlı olarak büyüyen merak ve keşif ihtiyacı ondaki manevi potansiyelin işaretlerindedir. Çocuğun manevi potansiyelini bilinçli manevi farkındalığa dönüştürmek erken çocukluktan başlaya-

¹ Beyza Bilgin, *Çocuğun Manevi Eğitimi*, Din Öğretimi Dergisi, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1986.

rak formel ve informel eğitimde ebeveyn ve öğretmenler eliyle duyarlı eğitim gerektirir. Manevi okuryazarlığı inancı tüm boyutları ile hissetmenin; kalp ve zihin eğitiminin birlikteliği sonucu ortaya çıkan duygusal ve etik hassasiyetin; erdem ve iç görünümün adı olarak kullanılmaktadır. Bir yönüyle bunu insan aklının ve duygularının olay ve nesnelere aşkın, etik, manevi boyutlarına dair duyarlılık, seçicilik kazanması olarak da tanımlayabiliriz. Belki de son yıllarda kullanılmaya başlayan tabirlerle belirtmek gerekirse bir manevi zekâ gelişimi ve bu gelişimin ürünü olan bir okuryazarlık durumu...

Maneviyatın çocukluk boyunca uyanması ve gelişmesi çocuğun ruh sağlığı ve sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi için büyük öneme sahiptir. Bu ise ancak ebeveyn ve öğretmenlerin çocuğun bu potansiyelini fark etmeleri ve işlemeleri ile gerçekleşir. Kişiliğinin manevi yönü ihmal edilmeyip doğru geliştirilebilen çocuk çevreyle sağlıklı ilişkiler kurar, insanı ve varlığı duygusuz ve değersiz birer madde yığını olarak görmez ve zor anlarda güçlü, ayartıcı faktörler karşısında dinç bir kişiliğe sahip olur. Çocuğun manevi potansiyelini güçlendirme: manevi uyanıklığı veya şuurluluğu geliştirmektir ki bu bir nevi gözle görmenin yanında kalple görmeye çalışmaktır. Bu bağlamda bireyi sadece baş gözü ile değil kalp gözü ile de görür yapmanın din eğitiminin en önemli amaçlarından birisi olduğunu hatırlamak gerekir². Din eğitiminin bilgi aktarımından öteye anlam ifade etmesi ise ancak eğitimde çoğu zaman ihmal edilen bu manevi boyuta dair farkındalığın güçlendirilmesine bağlıdır.

Son yıllarda gençler üzerine yapılan araştırmalar onları kırılğan hale getiren unsurların başında manevi boşluğun bulunduğunu göstermiştir. Manevi yoksunluk gençlerde umutsuzluk, ideal sahibi olmama, uyuşturucu ve alkol gibi zararlı alışkanlıklarla tatmin olmaya çalışma gibi durumları da beraberinde getirmektedir³. Aslında sosyolojik araştırmalardan çok önce insanın maneviyat ihtiyacı gerçeğini Kur'an-ı Kerim daha küçük bir çocuk iken hayatın gerçek kaynağını

2 Bkz. Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara: Gün Yayıncılık, 2001, s. 18-19.

3 Marisa Crawford ve Graham Rossiter, *Reasons for Living (Education and Young People's Search for Meaning, Identity and Spirituality)*, Avustralya: Acer Press, 2006, s. 8.

ve anlamını aramaya çalışan Hz İbrahim'in örneğinde bizlere anlatır. Hz. İbrahim çevresinde olan bitene baktıkça görünen ve kendisine sunulan maddenin ve maddi açıklamaların ötesinde bir güç aramış ve onu da sonsuz ve sınırsız bir Yüce Allah'ta bulmuştur⁴. Bütün bunlar maneviyatın insanın en fitri ihtiyaçlarından birisi olduğunu göstermektedir. Bu ihtiyaç beraberinde (i) umut besleme ihtiyacı, (ii) hayatın anlamı ve amacına yönelik cevapların bulunması, (iii) sevgi ve ait olma ihtiyacı, (iv) ibadet etme isteği / şükran bildirme, (v) olayların hikmetini anlama ihtiyacı (vi) ölüm sonrası sorulara tatmin edici bir şekilde cevap verilmesi ihtiyacını getirmektedir⁵.

Güçlü bir manevi yapı sağlıklı bir kişiliğin temel elemanlarından dır. Bu nedenledir ki çocuk ve ergen maneviyatı üzerine araştırma ve yayın faaliyetleri Amerika, Avustralya ve İngiltere başta olmak üzere pek çok ülkede 1980'lerden sonra uyuşturucu madde kullanımı, şiddet, depresyon, intihar gibi giderek yaygınlaşan olumsuzluklara karşı iyileştirici bir faktör olarak görülmüştür⁶. Çalışmasında maneviyatın özel eğitime muhtaç çocukların eğitimindeki yerini ele alan Zhang özel eğitim gerektiren çocuklarda dini veya dinden bağımsız maneviyatın başa çıkma davranışlarını geliştirme ve genel fizik ve ruh sağlığını geliştirmede önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır⁷. Zinnbauer ve Pargament'in yaşamlarında radikal manevi değişimler geçirmiş Hristiyan üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada maneviyatın kişiliği olumlu yönde değiştirmede önemli etkisinin olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçları hem uzun süreli hem de radikal manevi dönüşümlerin gençlerde önemli derecede kendilik tanımlamasını değiştirdiğini göstermiştir⁸.

4 En'am Suresi, 74-82.

5 Ali Seyyar, *Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım*, Ankara: Şefkatli Eller Yayınları, 2007, s. 31-32; Ali Seyyar, *Manevi Sosyal Hizmetlerin İslami Çerçevesi*, (Ed.) N. Altaş, M. Köylü, Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri içinde, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014, s. 147.

6 John W. Fisher, *Helps to Fostering Students' Spiritual Health*, International Journal of Children's Spirituality, 4 (1), 1999, s. 30.

7 Kaili Zhang, *Spirituality And Early Childhood Special Education: Exploring A 'Forgotten' Dimension*, International Journal of Children's Spirituality, 17(1), 2012, s. 39-49.

8 Zinnbauer ve Pargament, 1998; akt. A. Robert Emmons ve Raymond F. Paloutzian, *Din Psikolojisi: Dün, Bugün ve Yarın*, Din Psikolojisi içinde, (Yay. Haz.) Ali Ayten, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013: 40.